

УДК 323.22

**ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЛЯ В УМОВАХ
ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ****POLITICAL VIOLENCE IN THE CONTEXT
OF ELECTORAL PROCESS**

Кравченко В. Ю.,
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри гуманітарних наук,
ДЗ «Дніпропетровська медична
академія МОЗ України» (Дніпро, Україна),
e-mail: Politologdma@gmail.com

Kravchenko V. Y.,
PhD in political science, senior lecturer of the
department of humanities, «Dnepropetrovsk Medical
Academy», (Dnipro, Ukraine),
e-mail: Politologdma@gmail.com

Здійснено комплексне дослідження основних наукових підходів до вивчення причин, механізмів та форм політичного насилля в контексті виборчої боротьби. Встановлено, що виборче насилля характеризується застосуванням фізичного примусу, залякуванням, репресіями і тиском на виборців з метою вплинути на їхню поведінку, знизити виборчу конкуренцію і сфальсифікувати результати голосування. Виявлено, що політичне насилля є домінуючою особливістю виборів у державах, які перебувають у стані демократичного транзиту, мають глибоку політичну кризу і незавершений етнічний чи релігійний збройний конфлікт.

Ключові слова: політичне насилля, виборче насилля, конфлікт, влада, вибори.

The main scientific approaches to the study of the causes, mechanisms and forms of political violence in the context of the electoral struggle have been comprehensively studied. It has been established that electoral violence is characterized by the use of physical coercion, intimidation, repression and pressure on voters to influence their behavior; reduce electoral competition and falsify voting results. Political violence has been found to be a dominant feature of elections in states in a state of democratic transit, having a deep political crisis and an unfinished ethnic or religious armed conflict.

Keywords: political violence, electoral violence, conflict, power, elections.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Політичне насилля в умовах виборчого процесу є однією із найважливіших проблем сучасності. Наслідком такого насилля є криза легітимності демократичних інститутів, падіння довіри до офіційної влади і в окремих випадках, зупинка ініціатив з підтримки миру або врегулювання збройних конфліктів. Виборче насилля завжди негативно відображається на явці виборців, які через погрози, залякування і відчуття страху схильні відмовитися від участі у голосуванні. В державах, які пережили громадянську війну, виборче насилля може активувати приховані соціально-політичні, етнічні та релігійні розбіжності, які можуть спричинити відновлення бойових дій. Наслідком цього стає руйнування довіри до демократичних політичних інститутів та їх здатності сприяти політичному розвитку і безпеці громадян. У зв'язку з тим, що протягом останніх десятиліть зросла кількість держав в яких відбуваються конкурентні вибори, сформувалася потреба в глибокому вивченні поняття «виборче насилля», його причин, форм та суб'єктів. Це дозволить зрозуміти головні механізми такого насилля і

встановити, які політичні режими більше схильні до його використання під час виборчого процесу. Такі знання сприятимуть мінімізації імовірності виборчого насилля в постконфліктних державах з слабкими політичними інститутами і нестійкою демократією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки серед дослідників та міжнародних організацій зросла зацікавленість проблемою політичного насилля в умовах виборчого процесу. Дослідження специфіки використання насилля в контексті виборчої конкуренції знайшло своє відображення у роботах С. Бюрч [4], Д. Мухлінські [5], Дж. Фішера [8], Л. Арріюлі [1], Ч. Джонсона, Д. Беко [2], Ч. Тейлора [10], Т. Даннінга [7], Е. Хафнер-Бертон [9], У. Даксекер [3], С. Хайд. Однак, існує потреба в нових додаткових дослідженнях, які сприятимуть встановленню причинно-наслідкових зв'язків між політичним насиллям та виборчим процесом.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, метою статті є вивчення причин, форм, сучасних тенденцій і закономірностей використання політичного насилля в умовах виборчого процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній політичній науці інститут демократичних виборів неабезпідставно вважається дієвим механізмом мирної передачі влади і ефективного представництва інтересів громадян. Однак, політичне насилля в контексті виборчої конкуренції є широко розповсюдженим явищем в державах, які знаходяться у стані демократичного транзиту, що може мати критичні наслідки для політичної безпеки, стійкості демократії та рівня довіри громадян до офіційних органів державної влади. Ми звикли сприймати вибори в якості ефективного механізму вирішення суперечок, але доволі часто виборчий процес може супроводжуватися актами політичного насилля, які спрямовані на залякування виборців, зменшення виборчої конкуренції та маніпуляцію результатами волевиявлення. Виборче насилля провокує глибоку політичну кризу і створює серйозні загрози для мирного розвитку держави. Саме тому, розробка стратегій з попередження або пом'якшення виборчого насилля є однією з головних цілей, яку сьогодні переслідує міжнародна спільнота. Більшість технічної, освітньої та політичної допомоги державам, які схильні до виборчого насилля, спрямована на підвищення довіри усіх учасників виборчого процесу до політичних інститутів держави. Висока довіра до виборчого процесу є запорукою підвищення легітимності уряду, безпеки і якості виборів, що знижує ризик політичних протистоянь із застосуванням насилля після оголошення результатів. Це пояснює чому конкурентні, вільні і справедливі вибори є важливою частиною міжнародних стратегій з встановлення миру і забезпечення демократичного розвитку держав.

Виборче насилля є одним із різновидів політичного насилля, яке застосовується для впливу на виборчий процес. Таке насилля стає перешкодою

для проведення демократичних, справедливих, відкритих та конкурентних виборів, заважає встановленню консенсусу між урядовими і опозиційними силами і може спровокувати масштабний збройний конфлікт. Дж. Фішер запропонував власне визначення виборчого насилля, яке сьогодні є домінуючим серед наукової спільноти. На його думку, виборче насилля це будь-який випадковий або організований акт, спрямований на маніпуляцію виборчим процесом за допомогою погроз, залякування, розпалювання ворожнечі, репресій, дезінформації, знищення власності, фізичних нападів і вбивств [8]. В дослідженнях С. Бюрч виборче насилля описується як застосування сили по відношенню до учасників виборів, нанесення їм фізичної шкоди, залякування, тортури, погрози чи примус в контексті виборчої конкуренції [5, р. 219]. Ці визначення ще раз підкреслюють, що виборче насилля пов'язане з усіма формами фізичного, психологічного і структурного тиску, які спрямовані на залякування або нанесення шкоди учасникам виборчого процесу. Тобто, така форма насилля є інструментом політичного впливу на результати виборів, їх зриву чи фальсифікації. У свою чергу, Л. Арріола і Ч. Джонсон описують виборче насилля як дії, які порушують фізичну недоторканість кандидатів та виборців [1].

У роботі С. Страуса і Ч. Тейлора виборче насилля визначається як фізичний примус або погроза застосування сили під час виборчого процесу з метою впливу на результати волевиявлення [10, р. 18]. В більшості сучасних досліджень зосереджується увага на характеристичні виборчого насилля як застосування сили по відношенню до виборців, кандидатів, журналістів, міжнародних спостерігачів, правоохоронних органів та виборчої інфраструктури в умовах виборчого процесу [4, р. 386].

Визначальною ознакою виборчого насилля є те, що воно не відбулося б без виборів або мало б інші форми та інтенсивність. Окрім цього, політичне насилля в умовах виборчого процесу може бути використаним з метою стратегічного впливу на хід і результати виборів. Воно може набувати різних проявів: тиск і напад на офіційних кандидатів чи їх представників; ув'язнення опозиційних лідерів; незаконні арешти; насилля проти ЗМІ і офіційних спостерігачів; руйнування виборчої кампанії опонента; залякування виборців; вбивства і тортури; репресії проти опозиції; напади на виборчі дільниці і знищення матеріалів для голосування; примусове переміщення громадян; вуличні протести із застосуванням сили. Суб'єктами такого насилля можуть бути державні (правлячі партії, уряд, поліція, військові), недержавні (релігійні та етнічні групи, опозиційні сили і прості громадяни) і міжнародні учасники (держави, міжнародні організації).

За рахунок концентрації у своїх руках силових та адміністративних ресурсів уряду є домінуючими суб'єктами виборчого насилля в сучасному світі. Це пов'язано з тим, що в окремих випадках чинна влада схильна використовувати виборче насилля, якщо вона відчуває реальну загрозу поразки

на виборах і таким чином хоче запобігти реалізації небажаного для себе результату. За таких обставин, насилля перетворюється на засіб зменшення виборчої конкуренції, шляхом залякування, переслідування, ув'язнення або ліквідації опонентів та їх прихильників. Уряди можуть використовувати політичне насилля під час виборів, щоб створити нестабільну ситуацію і відчуття хаосу в окремих районах держави, виборці яких симпатизують представникам опозиції. Вдаючись до таких дій уряд може залякати виборців, які підтримують опозиційні сили і змусити їх утриматися від участі у голосуванні. У поєднанні з іншими методами це може створити суттєву перевагу однієї зі сторін, шляхом підвищення явки виборців, які симпатизують владі і зниження явки опозиційних виборців. Дослідження Д. Беко і С. Бурчард надало чергове підтвердження тому, що в державах Африки систематичне застосування політичного насилля під час виборчої кампанії здатне суттєво знизити явку опозиційних виборців або вплинути на їхній вибір [2, р. 78]. Враховуючи ці факти, ми можемо припустити, що виборці, які ідентифікують себе із певною опозиційною політичною силою або етнічною групою мають вищий ризик стати об'єктом насилля в умовах виборчого процесу.

Як свідчать дослідження, у післявиборчий період урядові сили частіше можуть використовувати насилля та репресії для придушення опозиційних акцій протесту, щоб мінімізувати загрозу перерахунку голосів або повторних виборів. За таким сценарієм відбувалося жорстоке придушення масових акцій протесту проти фальсифікації результатів виборів і утисків опозиції у 2008 році в Зімбабве та у 2009 році в Ірані [9, р. 169]. Події в Ірані та Зімбабве демонструють, як урядові сили можуть використовувати політичне насилля для тиску на виборців, фальсифікації результатів, знищення виборчої конкуренції, покарання прибічників опозиції і залякування опонентів з метою утримання влади. Найчастіше така реакція правлячої еліти спровокована відчуттям невпевненості у власній перемозі і страху від потенційної втрати влади та політичного впливу. Однак, це може мати зворотній ефект, коли політичні репресії можуть спровокувати ще більше обурення суспільства і зростання учасників акцій протесту. Посадові особи, які використовують виборче насилля мають вищі шанси перемогти на виборах, але отримують серйозні довготривалі наслідки у вигляді вуличних акцій протесту і тиску з боку міжнародної спільноти, внаслідок якого вони будуть змушені підти на серйозні поступки. Якщо ж представники влади впевнені у своїй перемозі, то імовірність виборчого насилля з боку держави є мінімальною і позбавленою сенсу.

Домінуючий сьогодні інституційний підхід до проблеми політичного насилля базується на уявленні, що держави, які знаходяться у стані демократичного транзиту зі слабкими політичними інститутами, більше схильні до виборчого насилля. Зокрема, за даними дослідження Л. Арріоли та Ч. Джонсона, близько 75% випадків сучасного виборчого насилля відбуваються в неконсолідованих

демократіях [1]. Особливістю такого гібридного режиму є одночасне функціонування формальних демократичних інститутів з авторитарними методами управління державою і масовою корупцією, що ставить під загрозу справедливість та конкурентність виборів. В таких умовах існує багатопартійність, вибори відбуваються регулярно, але не відзначаються конкурентністю і свободою. Тому насилля стає дієвим механізмом боротьби за посади, ресурси і політичний вплив. У державах, де формальні політичні інститути підміняються клієнтелізмом і неформальними клановими відносинами, ризик виборчого насилля є значно вищим. Саме тому, вільні, конкурентні вибори і демократична зміна влади зменшують імовірність виборчого насилля і навпаки, протистояння стає неминучим, якщо певні соціальні, етнічні чи релігійні групи виключені з політичного життя держави і не мають змоги вплинути на зміну влади мирним шляхом. Сильні державні інститути є дієвим запобіжником насилля, який гарантує різним соціальним групам представництво через демократичні канали. Вибори в неконсолідованих демократіях чи постконфліктних державах можуть збільшувати політичну поляризацію, порушувати верховенство права і обмежувати права людини, що може спровокувати новий конфлікт із використанням насилля. На думку Дж. Фішера, для попередження або припинення виборчого насилля важливо, щоб після завершення збройного конфлікту вибори не були проведені одразу, бо це може спровокувати нову хвилю насилля і підірвати мирний процес [8]. Політичне насилля в умовах виборів досить часто відображає існуючі релігійні, політичні та етнічні розбіжності в суспільстві. Сильна етнічна чи релігійна приналежність виборців може підвищити ризик насилля проти них. Це дає підстави стверджувати, що вибори не пом'якшують існуючий збройний конфлікт, а лише надають йому нового імпульсу.

Л. Арріола та Ч. Джонсон роблять несподіваний висновок про те, що зростання корупції в окремих державах може знижувати інтенсивність виборчого насилля [1]. Імовірно, це пов'язано з тим, що за певних умов корупція здійснює стримуючий ефект на політичне насилля, шляхом неформального задоволення фінансово-політичних інтересів конкуруючих еліт. Наслідком цього є корупційний перерозподіл державних ресурсів між правлячою верхівкою, опозицією та бізнесом, що знижує мотивацію до політичної боротьби із застосуванням насилля. Влада, натомість, отримує змогу домовлятися з опонентами без використання фізичного примусу.

Відповідно до економічного підходу, бідність і економічна депривація є головними дестабілізуючими факторами під час виборів, а повільне економічне зростання в певній державі може збільшувати імовірність виборчого насилля або збройних конфліктів після оголошення результатів голосування. Цим також пояснюється той факт, що найбільше страждають від виборчого насилля бідні і неосвідчені виборці, які легко піддаються заляку-

ванню, мають обмежені знання про свої політичні права і громадянські свободи.

Враховуючи існуючі наукові підходи до вивчення характеру, форм та інтенсивності виборчого насилля можна запропонувати наступну класифікацію: 1) за часом застосування насилля (до, під час та протягом певного періоду після виборів); 2) за суб'єктом насилля (державне, недержавне, між-державне); 3) за формою насилля (фізичне насилля, дезінформація, погрози, залякування, примус, репресії).

Кількісний аналіз головних тенденцій застосування політичного насилля у державах Африки під час виборів вказує на те, що в період 1990-2014 років 10% виборів супроводжувалися масовим насиллям, 11% – репресіями, 37% – погрозами, залякуванням і обмеженням виборчих прав, 42% виборів були вільними від насилля [6, р. 102]. За результатами цього дослідження С. Бьорч та її колеги встановили, що політичне насилля може мати місце до, під час та протягом декількох місяців після виборів [5, р. 218]. На кожному з цих етапів застосування насилля відіграє свою роль. До виборів насилля є інструментом залякування громадян з метою примусити їх відмовитися від участі у голосуванні. Домінуючою формою насилля в день виборів є напади на виборчі дільниці. В післявиборчий період насилля використовується для дестабілізації політичної ситуації в державі, покарання виборців за їхній вибір та в якості опозиційних акцій протесту проти фальсифікації виборів, залякувань і утисків з боку влади.

Особливої гостроти політичне насилля набуває за умов проведення виборів під час незакінченого етнічного чи релігійного збройного конфлікту, коли присутня довготривала боротьба між представниками різних соціальних спільнот. У таких умовах виборча боротьба загострює протистояння між прибічниками певних кандидатів, які можуть використовувати етнічні чи релігійні питання для поглиблення політичної кризи і маніпуляції виборчим процесом. Результати численних досліджень підтверджують, що імовірність насилля зростає, якщо окремі соціальні групи бояться втратити можливість впливу на прийняття рішень внаслідок етнічної дискримінації або фальсифікації виборів [4, р. 387]. З іншого боку, присутність міжнародних спостерігачів сприяє мінімізації етнічного чи релігійного протистояння в умовах виборчого процесу. Однак, на думку дослідників, інтенсивність такого насилля може посилюватися одразу після завершення спостережної місії [3, р. 8]. Наслідком цього стає придушення свободи слова, падіння рівня довіри громадян до офіційної влади, зменшення прозорості виборчого процесу і ескалація політичного насилля.

Висновки. Інститут виборів відіграє вирішальну роль в демократичному управлінні і покликаний забезпечувати мирний спосіб боротьби за владу, але в окремих ситуаціях, учасники виборчого процесу вдаються до використання політичного насилля для маніпуляції виборцями, зменшення виборчої конкуренції та впливу на результати вибо-

рів. У підсумку, нам вдалося виявити, що держави, які знаходяться у стані демократичного транзиту, мають довготривалу історію громадянської війни, етнічного чи релігійного протистояння більше схильні до політичного насилля під час виборчого процесу. Поряд з цим, використання насилля в якості інструменту виборчої боротьби завжди має значні негативні наслідки для політичної стабільності, легітимності і демократичної консолідації, бо руйнує головний принцип виборів, як механізму мирної зміни влади. В подальших дослідженнях існує необхідність дослідити умови виникнення виборчого насилля і можливість формування ефективних стратегій з його попередження та мінімізації наслідків.

Список використаних джерел

1. Arriola L. R., Johnson C. 2012. 'Electoral violence in democratizing states'. Working Paper, University of California, Berkeley, CA, [online]. Available at: <http://pscourses.ucsd.edu/poli120n/ArriolaJohnson2012.pdf>.
2. Bekoe D., Burchard S. 2017. 'The Contradictions of Pre-election Violence: The Effects of Violence on Voter Turnout in Sub-Saharan Africa', *African Studies Review*, Volume 60, №2, p.73-92.
3. Birch S., Daxecker U., Hoëglund K. 2020. 'Electoral violence: An introduction', *Journal of Peace Research*, Vol.57 (1), p.3-14.
4. Birch S., Muchlinski D. 2018. 'Electoral violence prevention: what works?', *Democratization*, №25 (3), p.385-403.
5. Birch S., Muchlinski D. 2020. 'The Dataset of Countries at Risk of Electoral Violence', *Terrorism and Violence*, №32 (2), p.217-236.
6. Birch S., Muchlinski D. 2017. 'Electoral violence: Patterns and trends'. In: *Electoral Integrity and Political Regimes: Actors, Strategies and Consequences*, New York & London: Routledge, p.100-112.
7. Dunning T. 2011. 'Fighting and Voting: Violent Conflict and Electoral Politics', *Journal of Conflict Resolution*, vol.55, №3, p.327-339.
8. Fischer J. 2002. 'Electoral Conflict and Violence: A Strategy for Study and Prevention'. IFES White Paper 2002-01, Washington, DC, [online]. Available at: <https://www.ifes.org/sites/default/files/econflictpaper.pdf>.
9. Hafner-Burton E. M., Hyde S. D., Jablonski R. S. 2014. 'When do governments resort to election violence?', *British Journal of Political Science*, №44 (1), p.149-179.
10. Straus S., Taylor C. 2012. 'Democratization and Electoral Violence in Sub-Saharan Africa, 1990-2008'. *Voting in Fear: Electoral Violence in Sub-Saharan Africa*, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, p.15-38.